

Лекцыя 1. Уводзіны ў курс “Рэлігія і культурная спадчына Беларусі”.

1. Што ёсць культура?
2. Рэлігія – вера альбо опіум? Паходжаньне рэлігіі.
3. Тэрміналогія.
4. Перыядызацыі гісторыі канфесій у Беларусі

Самым першым пытаньнем, якое нас мусіць хваляваць – чаму мы вывучаем такі курс? У чым яго актуальнасьць, значнасьць для нас сёньня?

І тут мы не абойдземся без асэнсаваньня сутнасьці тэрмінаў “культура” і “рэлігія”. Што гэта? Як яны звязаны з жыцьцём чалавека і народа? Ці звязаны яны паміж сабой і калі так, то як? У чым іх сувязь?

1. Што ёсць культура?

Што такое культура? Думаю вы як амаль выпускнікі праграмы “Культурная спадчына і турызм” даведаліся ўжо вельмі глыбока, што гэта і ў розных сэнсах.

“Культура” насамрэч мае шмат сэнсаў і значэньняў.

Культура ў сваім шырокім разуменьні – гэта не толькі эстэтыка, не толькі творы высокага мастацтва, але *ўсё што акружае нас наўкол і мае сваю крыніцу паходжаньня ад чалавека* – разумеецца культурай.

“Культура” – з грэч. *“абрабляць, апрацоўваць”* (воздэляваць). Навошта? Свецкая навука звычайна тлумачыць гэта – утылітарна (патрэба ежы, вопраткі, жытла альбо задавальненьне прыхамаццяў, пажаданьняў, інтарэсаў, захапленьняў чалавека). Іншы адказ дае Біблія. Калі прыняць, што чалавека стварыў Бог-Творца па свайму вобразу, то чалавеку ўласціва тварыць і ствараць, бо ён створаны на вобраз Божы. У кнізе Быцьцё 2:15 напісана: “І ўзяў Госпад Бог чалавека, і пасяліў яго ў Эдэнскім садзе, каб абрабляць (воздэляваць) і захоўваць яго”. Адсюль вынікае, што Бог стварыў чалавека і зьмясьціў яго ў Эдэнскі сад на зямлю, каб ён ствараў, абрабляў – тварыў культуру. Атрымліваецца Сусьвет, прырода, чалавек – гэта ўсё тварэньне Божае, культура – гэта тварэньне чалавека.

Культурная спадчына – рэшткі матэрыяльнай і духоўнай культуры, якія захаваліся ў спадчыну ад папярэдніх пакаленьняў.

Пад культурай таксама разумеюць пэўныя паводзіны чалавека, яго учынкi. Пра чалавека часам кажуць, што ён культурны альбо некультурны.

Так апынуўшыся ў розных краінах, у розных грамадзтвах – ты яскрава адчуваеш свой **адметны культурны бэкграўнд** і таго, што ты бачыш наўкол. Нават у адной краіне.

Чаму ў адных грамадзтвах на вуліцы і ў крамах табе ўсьміхаюцца і ставяцца да цябе з павагай, а ў іншых пачынаюць крычаць, што вы самі не бачыце кошту, там усё напісана? Чаму ў адных грамадзтвах імкнуцца табе паслужыць, а іншых зрабіць з цябе нявольніка?

Чаму адны ставяць помнікі тым, хто змагаўся за свабоду, а іншыя тыранам, тым, хто гэтую свабоду ў іх скраў?

Чаму для адных серп і молат – гэта сымбаль, які яны шануюць, а для іншых “серп і молат – гэта сьмерць і голад”?

Чаму адны носяць бел-чырвона-белыя стужкі, а іншыя чырвона зялёныя?

Чаму адны сьвяткуюць 23 лютага і 3 ліпеня, а іншыя – 8 верасня і 25 сакавіка? Чаму для адных сьвята – гэта пасядзець зь півам і шашлыком, паслухаць папсу і паглядзець на салют, а для іншых важна ўгадаць сэнс сьвята, памяць пра гэту падзею?

Чаму для адных СССР – гэта рай, у які яны хацелі бы вярнуцца, а для іншых – гэта “турма для народаў” і “імпэрыя зла”?

Чаму адны пакланяюцца Богу-Тварцу, а іншыя сатане ці каменным статуям?

Чаму адны ў нядзелю ідуць у царкву, а другія ў бліжэйшую краму за чарнілам?

Чаму для адных чалавечае жыццё зьяўляецца вялікай каштоўнасьцю, якую яны імкнуцца ахоўваць, а для другіх – гэта ўсяго сродак для дасягненьня асабістых мэтаў? Чаму адны гатовы ахвяраваць сабой, каб выратаваць жыццё іншага чалавека, а другія гатовы аддаць сваіх родных маці і дзяцей толькі б застацца жыць самім ці проста, каб мець выгаду?

Чаму адны ствараюць “культуру жыцця”, а другія “культуру сьмерці”?

Усё гэта пытаньні культуры – рознай культурнай спадчыны чалавека. Паводзіны людзей, іх жыццё, тое як яны кладуцца спаць, ядуць, працуюць, адпачываюць, сьвяткуюць, вучацца – гэта ўсё паказвае нам пэўную культуру чалавека і народаў.

На шляху ад веры да культурнай спадчыны.

Пытаньне культуры – як чалавек сябе паводзіць – напрамую ўпіраецца ў пытаньне сьветапогляда чалавека.

Вера (рэлігія) вызначае вераваньні чалавека, якія ў сваю чаргу фармуюць яго каштоўнасьці і перакананьні. Перакананьні – гэта тое, што ляжыць у аснове сьветапогляду кожнага чалавека, гэта тое, што вызначае яго стаўленьне да сябе і навакольнага сьвету. Такім чынам, вера фарміруе сьветапогляд чалавека, бо прапануе адказы на найбольш важныя пытаньні ў жыцці чалавека – хто я, адкуль прыйшоў, дзеля чаго, ... У сваю чаргу сьветапогляд чалавека вызначае культуру як асобы так і народа. Гэта шлях, якім вера ўплывае, а больш дакладна вызначае, ляжыць у аснове – культуры чалавека і культурнай спадчыны цэлых народаў.

Вызначаючы суадносіны рэлігіі і культуры сьвятар Аляксандр **Мень** пісаў: “формы культуры вызначаюцца ў першую чаргу тым, як успрымае чалавек навакольны сьвет, што ён думае пра сябе, пра жыццё, аб Усявышнім, якія этычныя прынцыпы кіруюць яго учынкамі, якія ідэалы натхняюць яго творчасць. Словам, ***культура зараджаецца ў нетрах таго, што можна назваць рэлігіяй у шырокім сэнсе слова***”

Адсюль вынікае мэта і задачы нашага курса – прасачыць, якія веры існавалі і дамінавалі ў пэўны час на тэрыторыі Беларусі і якім чынам яны ўплывалі на паводзіны людзей, іх сьветапогляд, культурную спадчыну народа.

У аснове фармаваньня сьветапогляда ляжыць – вера! У што я веру? Хто я, адкуль я, дзеля чаго, куды іду, у чым сэнс жыцця? Гэтыя ключавыя пытаньні – фармуюць сістэму каштоўнасьцяў і перакананьняў пэўнага чалавека, якія ствараюць яго сьветапогляд. Але адказаць на гэтыя пытаньне – нельга чыста эмпірычным шляхам ці шляхам навукі – гэта заўсёды пытаньне веры чалавека (якая можа абапірацца на розум ці быць “сьляпой”).

Я веру, што я **нарадзіўся ад малпы ці прыляцеў з іншай планэты ці створаны Богам ці стварыў сябе сам** – адказы на гэтае пытаньне вызначае далейшы шлях і паводзіны чалавека.

Калі я проста частка прыроды і нашчадак малпы, то – натуральным зьяўляецца імкненьне быць бліжэй да дзікай прыроды, да паводзінаў і інстынктаў жывёлаў.

Калі я веру, што я створаны Богам і па вобразу Божаму, то тады лагічным зьяўляецца памкненьне чалавека пазнаць больш Бога-Тварца і сябе, Яго волю, прычыны і мэту стварэньня чалавека і г.д.

Калі я прыляцеў з космасу, то неяк я там узьнік – натуральным зьяўляецца імкненьне спазнаць космас, планэты, пытаньне “ці ёсьць жыццё на Марсе” – тады становіцца вельмі актуальным ☺. Але заўжды існуе пытаньне, ці не ёсьць гэта мая фантазія, ці не стварыў я сам яе і сябе?

Магчыма чалавек стварае сябе сам? Як у свой час Дэкарт напісаў: *cogito ergo sum* “думаю значыць існую” і гэта паставіла з ног на галаву ўсю ранейшую філзафію. Раней філэзафы зыходзілі з таго, што для таго, каб думаць, прынамсі трэба існаваць. А тут Дэкарт робіць выснову, што наадварот. Што само існаваньне, само быцьцё – гэта плод чалавечай думкі, фантазіі чалавека. Калі чалавек прыдумляе сябе сам, калі ён сам зьяўляецца крыніцай свабоды, закона і мерай усіх рэчаў, калі ён сам вызначае, што ёсьць дабро, а што зло – то і ўчынкі чалавека будуць іншымі, чым пры ранейшай выснове “існую значыць думаю”.

2. Сутнасьць рэлігіі і пытаньне паходжаньня рэлігіі.

Што гавораць розныя аўтары і энцыклапедыі пра рэлігію, веру і канфесіі?

Фама Аквінскі “Праўды навукі і праўды веры не могуць супярэчыць адно другому; паміж імі існуе гармонія”

Марцін Лютар “*Sola fides* – толькі вера”. Вера – тое, што робіць чалавека вучнем Хрыста, хрысьціянінам.

Джордж Берклі “Вера бачыць нябачнае, верыць неверагоднаму і дасягае немагчымага”

Французкія асьветнікі “Рэлігія ёсьць прадукт намеранага падману; гэта плод цемнаты першабытнага чалавека, які не ведаў законы прыроды”. Тым не менш, і па меры развіцьця навукі і ведаў чалавека рэлігія не зьнікла.

Леў Талсты “Вера ёсьць разуменьне сэнсу жыцьця і прызнаньне вынікаючых з гэтага прызнаньня абавязкаў”

Чэзарэ Павезэ “Рэлігія – гэта перакананьне, што ўсё, што адбываецца з намі незвычайна важна. І менавіта таму яна будзе існаваць заўсёды”

Оскар Уайлд “Рэлігія – гэта вельмі распаўсюджаны сурагат веры”

Антоні Бэн “Вера – тое, дзеля чаго паміраюць, ідэалёгія – тое, дзеля чаго забіваюць”

Уладзімір Вернадскі “Ад рэлігіі паходзіць навукa, як і ўсе іншыя духоўныя праявы чалавечай асобы”

Арнольд Тойнбі “У адрозненьне ад навукі, якая вывучае асобныя аспекты чалавечага быцьця, рэлігія зьвернута да яго як да цэлага”

Ст. Акінчыц “Вера – гэта прыняцьцё таго, што Бог ужо зрабіў для кожнага чалавека”.

Аляксандр Мень “Рэлігія ёсьць прэламленьне Быцьця ў сьвядомасьці людзей”.

Паводле энцыклапедыі (2007) “**рэлігія**” - (лац. «дабрачыннасьць, набажнасьць, сьвятыня», паводле Аўгустына “уз’яднаньне”) — сьветапогляд, светаразуменьне і сьветаадчуваньне, а таксама зьвязаныя з імі паводзіны людзей, вызначаемыя верай ...”

Узьнікненьне рэлігіі. Паводле эвалюцыяністаў (асьветнікаў) з разьвіцьцём разумовых здольнасьцяў чалавека і яго сьвядомасьці ўзнікла вера ў звышнатуральныя сілы і такім чынам утварылася рэлігія. Прычым адразу верылі ў душу, якой валодае кожны і нават не жывы прадмет – анімізм. З цягам часу ў кожнага роду ўзнік свой татэм (жывёла ці расьліна), якога шанавалі – татэмізм, была распаўсюджана – магія, фецішызм (амулеты), шматбожжа (паганства). Паводле эвалюцыяністаў толькі пазней людзі прыйшлі да веры ў аднаго бога, замест многіх і ўзнік монатэізм. **Дынаміка: не ад пачатку, а на пэўным этапе; ад політэізму да монатэізму; прычына - страх. Выснова: Бог – стварэньне чалавека, плод яго фантазіяў.**

Адваротны погляд маюць прыхільнікі тэорыі **крэацыянізму**. Яны лічаць, што чалавек ад свайго стварэньня верыў у аднаго Бога, Які стварыў яго. Такім чынам, ад пачатку існаваў монатэізм. Аднак пазьней, па меры адыходу чалавека ад Бога з-за сваёй грахоўнай прыроды, чалавек пачаў забываць пра адзінага Бога і стаў баяцца і верыць у многіх багоў, ідалаў. Такім чынам адбыўся пераход часткі людзей **ад монатэізма да політэізма**. Аднак захоўваліся і тыя, хто верыў у адзінага Бога – аб гэтым паведамляе гісторыя ізраільскага народа. **Дынаміка: ад пачатку са стварэньня чалавека, а не на**

пэўным этапе; ад монатэізму да політэізму; прычына – любоў. **Выснова:** Чалавек – стварэнне Бога, плод Яго творчасці.

На думку эвалюцыяністаў – рэлігія і культ тармазілі грамадзкае развіццё. Шлях стварэння: *з хаасу праз выпадковасць утвараецца парадак і гармонія.*

На думку крэацыяністаў, сапраўдная вера ў Бога стваральніка, давала законы і маральны стрыжань грамадству, без якога яно не магло існаваць. І толькі несапраўдная вера – у іншых прыдуманых багоў, ідалаў і г.д. становілася перашкодай у грамадскім жыцці, вядзе да “сцяпай веры”, становіцца “опіумам”, калі людзі верылі ў падман, а не ў праўду. Шлях стварэння: *Богам з нічога ствараецца гарманічны Сусвет і чалавек як вянок стварэння, але гармонія парушаецца праз грэхпадзеньне чалавека, нараджаецца зло, хаас.*

Кожная з тэорый вызначае пэўныя асноўныя пытанні чалавечага існавання (хто я, адкуль я, навошта я, у чым сэнс майго існавання, што потым?) і таму вельмі моцна ўплывае і фармуе сьветапогляд чалавека і культуру народаў.

Вядомы праваслаўны сьвятар і мысьляр А.Мень пісаў у сваёй кнізе “Вытокі рэлігіі”: “... цяжка знайсці ў духоўным жыцці людзей фактар, які на працягу стагодзьдзяў адыграў бы большую ролю, чым рэлігія... Рэлігія была вырашальным імпульсам у многіх гістарычных рухах. Прыняццё Азіяй будызму, пропаведзь Эвангелья ў антычным сьвеце, экспансія іслама, Рэфармацыя Заходняй Царквы сталі сапраўднымі паваротнымі пунктамі ў жыцці чалавецтва... Уплыў рэлігійнай веры прасціраецца ад грандыёзных сацыяльных патрасеньняў да інтымнейшых глыбіняў чалавечага сэрца.”

Паводле Гебр. 11:1 “Вера – гэта здзяйсненне чаканага і пэўнасьць у нябачным”. **Вера – гэта спадзяванне на нешта, што мы не бачым.**

Атрымліваецца, што *гісторыя рэліій (канфесій) – гэта гісторыя таго, ва што верылі і на што спадзяваліся людзі і ва што яны вераць і спадзяюцца зараз, а таксама таго, як гэта ўплывала і ўплывае на жыццё асобнага чалавека і народаў, іх культурную спадчыну.*

3. Тэрміналогія.

Пры вывучэнні гісторыі канфесій мы непазбежна будзем сутыкацца з мноствам спецыфічных тэрмінаў. Лічу неабходным спыніцца на некаторых з іх, бо ад правільнага разуменьня тэрмінаў залежыць правільнасьць успрыманьня ўсяго курсу.

Пад тэрмінам “**царква**” хаваецца некалькі сэнсаў. Найменш важны для нас – гэта разуменне “царквы”, як будынка, *храма*, дзе адбываецца набажэнства і праводзяцца абрады той ці іншай веры. Сёньня распаўсюджана скрыўленае разуменьне тэрміна “царква”, дзе пад словам “царква” звычайна разумелі не ўсіх вернікаў, а толькі будынак-храм і царкоўную ерархію і служыцеляў, якія служаць пры храме. Пры гэтым з тэрміну “царква”, як бы выпалі звычайныя прыхажане (па-каталіцку – парафіяне).

Найбольш глыбокі і першасны сэнс панятку “царква” раскрываецца ў Бібліі. Тут “**царква**” выступае як *супольнасьць людзей, аб’яднаных верай у адзінага Бога*. У такім сэнсе царква можа таксама выступаць на 3 розных узроўнях: – у вузкім сэнсе гэта можа быць любая *паместная царква* – маленькая супольнасьць вернікаў, у больш шырокім сэнсе – супольнасьць паместных цэркваў – праваслаўная, пратэстанцкая ці каталіцкая царква (дарэчы менавіта ў такім сэнсе сінанімам слова “царква” выступае тэрмін “*канфесія*”) і нарэшце у больш шырокім сэнсе – гэта ўвогуле *хрысьціянская царква*, якая аб’ядноўвае усіх хрысьціян на зямлі, якія падзяляюць асноўныя палажэньні хрысьціянскай веры. Звычайна тэрмін “царква” ужываецца ў адносінах хрысьціянскай веры, хаця часам ужываецца гэты тэрмін і ў адносінах храмаў ці супольнасьці вернікаў іншых рэлігій.

У адносінах да каталіцтва ў беларускай мове правамерна ўжываць і слова “касьцёл”, і слова “царква”, бо гэта адно і тое ж.

Далей мне хацелася б спыніцца на тлумачэньні розніцы паняццяў “гуманізм” і “гуманнасьць”, якія мы часта можам сустрэць асабліва кажучы пра рэлігіі. “Гуманнасьць” даслоўна азначае “чалавечны, ласкавы і добры ў абыходжанні”. А вось, што датычыць “гуманізма”, то тут ёсць пэўныя разыходжаньні ў тлумачэньні тэрміна. Адны прыраўноўваюць яго з “гуманнасьцю” і кажуць “хрысьціянскі гуманізм”, а іншыя лічуць, што так казаць нельга. Бо “гуманізм” на іх думку – гэта супрацьлеглы хрысьціянству сьветпогляд, які замест Бога на першае месца ставіў чалавека, яго жаданьні і патрэбы, што ў выніку прыводзіла да ўзьвядзеньня навукі і чалавечага розума ў ранг бога, і выклікала адыход ад сапраўднай хрысьціянскай веры.

“**Сэкулярызацыя**” – гэта пэўныя змены ў сьветапоглядзе, грамадстве, адукацыі, навучы, сьвядомасьці людзей, калі адбываецца выцясненьне хрысьціянскіх ісьцін на карысьць гуманістычных сьвецкіх. Штуршком да гэтага паслужыла эпоха асьветніцтва і распаўсюд гуманізма.

“**Сэкта**” – (з лац. школа, вучэньне) – адзін з тыпаў рэлігійных аб’яднаньняў, якія вылучаюцца побач з царквой і дэнамінацыяй, і характаруюцца сваёй апазіцыйнасьцю да таго ці іншага рэлігійнага кірунку. Іншымі словамі сэкта – гэта частка нечага цэлага. Адзін з найбольш слушных крытэраў падзелу на сэкты і не сэкты – гэта захаваньне асноўнага сымбалю веры ці адыход ад яго.

Часта ў нас да сэктаў памылкова адносяць пратэстантаў, якія складаюць нязначную частку беларускага грамадства і калі браць на ўвагу афіцыйны падзел на традыцыйныя і нетрадыцыйныя рэлігіі, часткова ўваходзяць у склад традыцыйных. Але такое стаўленьне не правільнае, бо ў многіх краінах сьвету пратэстанты складаюць дамінуючыя канфесіі, а праваслаўныя зьяўляюцца сэктамі, калі судзіць па такіх мерках. Аднак побач з такім разуменьнем сэкты існуе яшчэ тэрмін “*таталітарныя сэкты*” – гэта рэлігійныя аб’яднаньні, якія характаруюцца поўнай падпарадкаванасьцю паводзін і сьвядомасьці вернікаў кіраўніцтву сэкты, адыходам ад асноўнага сымбалю веры. Афіцыйна прызнана, што яны аказваюць дэструктыўнае ўздзеяньне на чалавека і таму ў РБ былі забаронены – “Аум Сінрыкэ”, “Багародзічны цэнтр”, “Вялікае Белае Брацтва”, “Сатаністы”, “Сям’я любові”.

“**Сінкрэтызм**” – сумеснае існаваньне розных рэлігійных і філасофскіх вучэньняў, пры якім звычайна адбываецца іх зьмяшаньне і сымбіёз. Яскравы прыклад – Рымская імперыя.

“**Ерась**” – гэта адхіленьне ад сымбалю веры і артадаксальнай агульнапрынятай царкоўнай дактрыны.

4. Пэрыядызацыі гісторыі канфесій у Беларусі

На гэты конт выказалася хіба толькі адна *Сьвятлана Марозава*. Яна адзначае, што “Айчынная гістарыяграфія яшчэ не дала цэласнай унівэрсальнай пэрыядызацыі канфэсійнай гісторыі, якая дазваляла б убачыць спецыфіку кожнага з этапаў гістарычнага шляху, пройдзенага нашым народам”, а таксама падкрэсьлівае, што найбольш важна *выбраць правільны найбольш унівэрсальны крытэр* для стварэньня пэрыядызацыі.

Марозава дае прыклад найбольш агульнай пэрыядызацыі канфэсійнай гісторыі:

- 1. Беларусь паганская (да канца 10 ст.)**
- 2. Беларусь хрысьціянская – усё другое тысячагодзьдзе.**
- 3. Беларусь атэістычная – XX ст.**

Мяжа 2 і 3 тысячагодзьдзяў уяўляе сабой сваеасаблівы рэлігійны рэнесанс.

У межах гэтай пэрыядызацыі мы і паспрабуем разглядаць уплыў розных рэлігій на культурную спадчыну Беларусі.

Дадатак.**Статыстыка****Число приверженцев крупнейших религий и мировоззрений в современном мире**Таб. 1. Крупнейшие религии и мировоззрения (данные на **конец 2005 г.**, население Земли — **6,5 млрд. чел.**).

№/п	Религия	Абсолютное число последователей	Относительное число последователей
1	Христианство; в том числе: Католицизм Протестантизм Православие	2,1 млрд.	33 %
		Ок. 1000 млн.	
		Ок. 800 млн.	
		Ок. 200 млн.	
2	Ислам	1 млрд. 500 млн	21 %
3	«Нерелигиозные»	1 млрд. 120 млн.	16 %
4	Индуизм	900 млн.	14 %
5	Родоплеменные религии	400 млн.	6 %
6	Традиционные китайские религии	394 млн.	6 %
7	Буддизм	376 млн.	6 %